

O RIMSKEM OBDOBJU NA SLOVENSKEM

A. SASEL

V luči rimskega zgodovinopisja se pričenjajo iz temine prazgodovinskih dob prikazovati obrisi naših krajev šele od II. stol. pred našim štetjem dalje, več ali manj v zvezi s tedaj »na robu sveta« ustanovljeno rimsko kolonijo Akvilejo — Oglejem. Arheološke najdbe dokazujejo sicer že za čas starejše železne dobe karavanske zveze med prebivalci vzhodnoalpskega predgorja ter Veneti v severni Italiji. Toda za politično bodočnost življenja na našem ozemlju so neprimerno usodnejše postale tiste zveze z Apeninskim polotokom, ki so jih po zlomu Keltov v severni Italiji ustvarili rimski prekupčevalci v obdobju mlajše železne dobe.

Notice rimskih zgodovinopiscev omenjajo, da je v današnji severni Sloveniji živelo v I. in II. stol. pred našim štetjem več rodov keltskega plemena Tauriskov, od katerih so se Noričani zaradi rudnega bogastva svojega ozemlja ekonomsko in družbeno hitreje razvili in že dobrih 100 let pred rimsko zasedbo ustvarili nekako rodovno kraljevino. Velleius Paterculus jo imenuje *regnum Noricum*. Obsegala je ozemlje severno od reke Save. Zemlja južno od Save pa je bila v tesnejših etničnih in kulturnih zvezah s tedaj odločilnimi ilirskimi rodovi v goratem Balkanu.

Ti ilirski rodovi so rimske ekspanzijske težnje, ki so med naselbinama *Nauportus* — Vrhnika in *Tergeste* — Trst stremele iz Akvileje v Panonijo, opazovali z drugačnimi očmi kakor Noričani. Poznali so kot sosedje že podjarmljene Makedonije in Dalmacije neizprosnost nove oblasti pa tudi na lastni koži so imeli slabe izkušnje in zato bili pripravljene s krvjo braniti svobodo. Pri Noričanih pa je preračunljivi in koristoljubni, ekonomsko in politično odločujoči sloj želel vzdržati z Rimom dobre stike. Zato so ob dokončni zasedbi pod Avgustom le-ti bili brez kaplje prelite krvi anektirani v sklop rimskega imperija, za dve ali tri generacije so formalno in v določenih mejah ohranili celo staro samoupravo, medtem ko so bila ilirska plemena krvavo podjarmljena.

Ko se je po zasedbi Balkanskega polotoka meja imperija ustalila ob Donavi, so Rimljani upoštevali staro etnično razdelitev na današnjem slovenskem ozemlju v svoji upravni razdelitvi; razpadlo je namreč na provincini Panonijo in Norik, ki je obsegal ozemlje severno od Save in zahodno od postojanke *Poetovio* — Ptuj.

V političnem pogledu niso prebivalci v I. stol. nove vlade doživeli nikakega pretresa, razen nekaj malega o priliki, ko je Vespazijan zasedel prestol. Drugače je bilo v II. stol. Temu daje ob koncu političen pečat silovit vdor Markomanov in Kvadov od Donave preko Slovenije v severno Italijo, ki je stal Rimljane nekaj težkih izgub in silnih naporov pri vzpostavljanju oblasti v začasno izgubljenih predelih. Iz strateških vzrokov je bila meja Italije tedaj predstavljena od Krasa do Noriške province, to je do tedanje obmejne postojanke *Atrans* — Trojane.

V nadaljnjem sta provinci, na kateri je razpadlo poznejše slovensko ozemlje, doživeli še marsikatero upravno spremembo, posebno znano pod cesarjem Dioklecijanom. Doživeli sta tudi do pričetkov naseljevanja Slovencev v VI. stol. mnogo kriz, od katerih

Slika 1

CIL III 5109. Št. Vid nad Valdekom, obč. Mislinja. Nagrobnik vzidan danes v glavnem oltarju cerkve Sv. Vida; najdišče neznano (morda Dovže).

Secundinus | Pallonis. f(ilius). et | Cupita | Nemetonis. f(ilia). et | Secundina. f(ilia). an(norum). XXV | et Nertomariae. Avitae. nept(i) | an(norum) XXX : Secundinus, Pallonov sin, in Cupita, Nemetonova hči, in Secundina, hčerka, (stara) 25 let; ter za Nertomario Avito, nečakinjo, (stara) 50 let.

Marmorna nagrobna plošča s preprosto uokvirjenim napisom; širina 64 cm, višina 57,5 cm; višina črk 6–2 cm.

Lepo in vešče oblikovane črke, kakor tudi raba domačinskih (keltskih) imen, ki kažejo, da romanizacija na področju Colatia—St. trga pri Slovenjem Gradcu ob času izdelave nagrobnika še ni prodrla do dna vseh uglednejših in imovitejših slojev prebivalstva — opredeljujejo nagrobnik ali v drugo polovico 1. ali v prvo polovico 2. st. po našem štetju.

Slika 2

Reliefni blok iz marmorja; danes v lapidariju celjskega mestnega muzeja (pred letom 1945 vzidan na »Portalu« z antikami, Celje, Gosposka 16; cfr. J. Orožen, Celje I (1927) p. 122 nr. 176). Velikost 60 × 48 cm. V 9 cm visokem reliefnem klesanju je upodobljen prizor iz spreveda: liktor v togi, ki nosi čez desno rame *fasces cum securi* (z usnjenimi trakovi povezane šibe, med njimi sekira; starorimski simbol izvršilne oblasti); poleg njega je mož v tuniki in ogrinjalu.

Lictóres so v cesarskem obdobju bili uradne osebe iz stanu oproščencev, ki so spremljali cesarja in višje rimske uradnike, v provincah pa tudi cesarskega namestnika ali višje mestne uradnike na službenih poteh ali pri izvrševanju oblasti. Njih glavno delo je bilo, da so jih ščitili pred množico, delali prostor in s *fasces* reprezentirali uradno pot in izvršilno oblast. Relief sam, kakor tudi sledovi za svinčene in železne spojke na stranicah bloka, kažejo, da spada v sestav reliefnega pasu, ki je moral biti vzidan v zgradbi državnega značaja. S tem odpade domneva, da liktor spremlja višjega mestnega uradnika v Cेलji; to bi bil vsakdanji pojav, ki ga najbrž niso slovesno upodabljali v kamen; enako običajen pojav je bil tudi cesarski namestnik, ki je v funkciji vrhovnega sodnika v provinci redno obiskoval pokrajinska središča. Največ verjetnosti ima domneva, da je na marmornem bloku ohranjen prizor iz cesarskega spreveda, ko je le-ta obiskal provinco *Noricum*. Koga predstavlja mož ob liktorju, je težko reči, ker je blok iztrgan iz celote. Morda človeka iz množice. Danes nekoliko poškodovano delo kaže, sicer v klesanju izvežbano, dokaj spretno roko provincialnega kamnoseka, ki pa ni dobro obvladal proporcij (prim. izdelavo nog in rok) in ki kaže celo neskrbnost v delu (prim. v neravni črti podaljšane *fasces* onstran spremljevalčeve glave), kakor tudi netočno kopiranje iz knjige primerov, po kateri je prizore verjetno komponiral (*fasces* se namreč uradno nosijo z levo roko in čez levo ramo). Čas izdelave: prva polovica 2. st. po našem štetju, morda Hadrijanovo obdobje.

je bila za prebivalstvo, posebno kmetsko, zelo huda ekonomsko-finančna v III. stol. Toda najhujši so bili prehodi sovražnih barbarskih vojska, Zahodnih Gotov, Markomanov, Hunov, Vzhodnih Gotov, Frankov, Langobardov, ki so po zgrajenih prometnih smereh stremeli iz Panonske kotline v Padsko nižino in proti Rimu. Hudi so bili tudi

prehodi rimskih vojska samih, ki so se vojskovala zdaj za enega zdaj za drugega svojih spretnih vojskovodij, ko so se med seboj borili za prestol. Ta obdobja — težko umljiva v luči poznoantičnih, tolikokrat nezanesljivih, celo nasprotujočih si virov — bo mogla prav osvetliti samo arheološka veda, ko bodo izkopavanja zajela kar največ našega ozemlja.*

S tem da je stopil na poznejše slovensko ozemlje rimski legionar, rimski uradnik in rimski svečenik, je dobilo življenje staroselcev seveda povsem drug okvir in počasi tudi drugo vsebino. Čeprav so domačini imeli svojo kulturo, religijo, celo svojo upravo, so se morali poslej tem bolj odrekati starim šegam, v čim tesnejše stike so prihajali z novim gospodarjem. In kdo ni prihajal z njim v stik? Hribovski kmet je moral plačevati davek, pomagati s tlako pri vzdrževanju ceste. Koliko se jih je navzelo novega duha v vojski, s katero so se premikali iz taborišča v taborišče po celem imperiju — le malokateri so služili v domačih pomožnih enotah, imenovanih *cohortes montanorum* in podobno. Uradni jezik je bil latinski.

Deloma na novo zasnovana mesta deloma stare, z nasipi utrjene postojanke, ki so postale sedež večje ali manjše upravne podenote, so izžarevale z gospodarsko in upravno organizacijo, ki je bila, kakor oficialni državni kult, v rokah priseljenih rimskih uradnikov — nov duh in naziranje, nove verske elemente, celo nova osebna imena (slika 5) med ljudstvo na deželi.

Prvi novi naseljenci, ki so se pomešali med staroselce, so bili veterani. Z njimi se je domorodno prebivalstvo kmalu stopilo v enoto. Za njimi pa so se ustalili v teh krajih tudi drugi, ne le Rimljani — ki so bili celo v manjšini — novi naseljenci, kolonisti iz vseh vetrov rimskega imperija. Na ta način se je v teku desetletij ustvarjal poseben etnični sklop, ki ni bil več keltsko-ilirski, še manj bi ga mogli imenovati kar enostavno rimskega — ustvarila se je po posameznih provincah rimskega imperija različno obarvana etnično-kulturna enota, ki se v klasični arheologiji označuje kot provincialno rimska. Obsega tisto prebivalstvo, ki se je novega življenja aktivno udeleževalo in ga asimiliralo.

Provincialna kultura je pomenila v primeri s staro rodovno kulturo in ureditvijo napredek in marsikatera blagodat v novem življenju, ki je prineslo s seboj urejeno gospodarstvo, še posebej pa blaginjo miru

prvih 200 let v imperiju, je pomagalo, da se je prebivalstvo laže vključevalo v novo državno organizacijo. Na kulturno presnavljanje domačinov je Rim deloval s svojo silnostjo, s svojim veličastjem.

Vendar so se tistega dela prebivalstva, ki je še živelo odmaknjeno po hribovitih predelih, konservativnih kmetov ali ženstva, ki se je manj gibalo v javnosti (slika 1, 3), nove pridobitve oprijele le kot se belež oprime stene. Navade so še dolgo ostale stare in ljudje so se še dokaj časa nosili po starem, tako da na rimskih spomenikih, pisanih sicer v latinščini, pogosto vidimo upodobljene rodovne noše.

Le počasi se je medtem spreminjala tudi socialna struktura ljudstva, ko je iz rodovne skupnosti prešlo v sužnjeposestniški red, ki ga je prinesel novi gospodar hkrati z urejenim denarnim prometom in veleposestniškim gospodarstvom. Ko je v III. in IV. stol., v dobi počasnega razkrajanja notranjih sil v imperiju in v dobi zunanjih nemirov, postajalo življenje bolj in bolj negotovo, sta se čedalje bolj izkoriščani kmečki in suženjski stan priključevala vdirajočim barbarom, medtem ko je romansko in poromanjeno prebivalstvo izumiralo, oziroma se umikalo v ugodnejše pokrajine. S tem je domačinski element prišel zopet do večje veljave, kakor kaže arheološka veda. Ker so kmetje zapuščali svoja mala, sužnji pa ogromna posestva, je gospodarstvo v imperiju naglo propadalo. Oblast je skušala preprečiti polom s strogimi ukrepi, ki

so poljedelce končno pod smrtno kaznijo vezali na zemljo. Iz teh poljedelcev, deloma bivših sužnjev, ki so jim dali zemljo v obdelavo pod istim pogojem, se je ustvaril nov stan kolonov. Podobno je izgubljalo nekdanje ugodnosti mestno prebivalstvo. Revščina te dobe se zrcali v najdbah, ki v nobenem pogledu ne dosežajo tistih iz prvih stoletij, ko je provincialno-rimska kultura doživljala vzpon in višek tako v ekonomskem, socialnem, kakor tudi v političnem smislu.

Rimska kultura in njene pridobitve so bile raznolike. Obsegale so od grajenih mest in cest — ki so vezale odročne pokrajine, gore in ravnine, povezovala Donavo z Rimom, prenašale dajatve, pošto, vojsko in promet — množico pridobitev vse do krščanstva, ki se je kot nova svetovna koncepcija nagloma razraščala na antičnih duhovnih tleh.

O vsem tem govorijo izkopanine pri nas. Le-te so vsakovrstne, ene bolj, druge manj važne, gotovo pa spadajo med silno pomembne tiste, ki nosijo napise.

Antični napisi so se ohranili predvsem na kamnih: miljniki, oltarji bogovom, posvetilni kamni cesarjem, gradbeni in zahvalni napisi, nagrobniki; pogosti so tudi na kovinskih in glinastih predmetih, kjer imajo različen vsebinski značaj, na primer uradnih aktov, posvetilnih in urotilnih napisov v svetiščih ali pa označujejo lastnika (na primer čelade) ali žig izdelovalca: na opekah, oljenkah, posodju, fibulah. Včasih je izreden slučaj ohranil celo barvane in vpra-

Slika 3

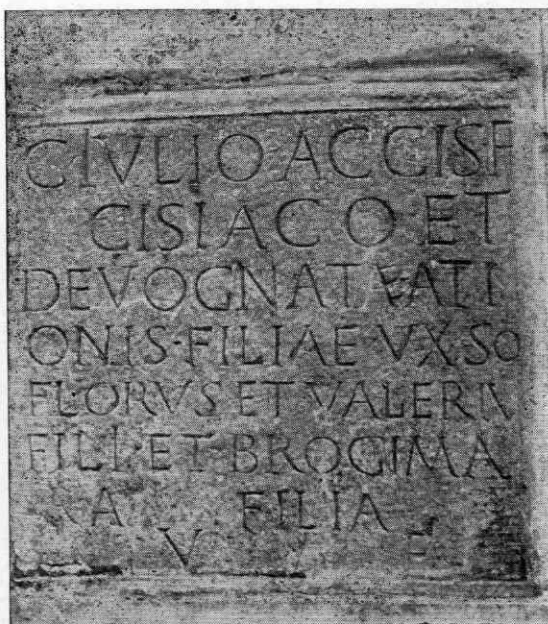
CIL III 5101. Zgornja Vižinga, obč. Radlje ob Dravi. Vzidan v cerkvi Sv. Ilja; najdišče neznano. (Morda isto kot CIL III 5102).

C(aio). Iulio. Accis. filio) | Cisiaco. et | Devognatae. Ati | onis filiae. uxso(ri) | Florus et Valerius | filii. et Brogima | ra. filia | v(ivi). f(ecerunt) : Gaju Juliju, Accisovemu sinu, Cisiacu ter (njegov) ženi Devognati, Ationovi hčeri — postavili (živi) Florus in Valerius, sinova, in Brogimara, hči.

Marmorna nagrobna plošča s preprosto uokvirjenim napisom; širina 64 cm, višina 59 cm, višina črk 5,5 — 4 cm.

Lepo in večje oblikovane črke, kakor tudi »I-longa« (dolgi I), posebno pa praenomen *Caius* in gentile *Iulius*, kažejo, da je pokojni prejel rimsko državljanstvo prej kone v obdobju cesarjev iz julijsko-klavdijske rodovine. Torej je nagrobnik postavljen v drugi polovici 1. stol. Sinova poromanjenega očeta sta prejela že latinski imeni, medtem ko hčerka — ženske niso prihajale v stik z javnostjo — še keltsko.

Beseda *cisium*, -ii, n. pomeni lahek voz na dve kolesi in je keltskega izvora; izvedenka *cisiacus* pomeni verjetno nastavljenca vozniške postaje, vozarja, voznika, človeka, ki se bavi z izdelovanjem lahkih voz, ali ki je doma iz takega izdelovalnega centra. Ker je imel pokojni ta vzdevek, ga je prejel prej kone od poklica. V službi se je moral posebej izkazati, da je dobil državljanske pravice, ki so jih tedaj redko in neradi podeljevali provincialcem.

skane napise na stenah poslopij, ki so jih v zadnjem času odkrili na primer na Šent-alénski gori pri Gospe Sveti.

Med doslej poslednjimi rimskimi kame-nitimi spomeniki na slovenskih tleh je na-grobnik škofu Gaudenciju (AIJ 16), danes vzdian na cerkvi Sv. Pavla v Preboldu (okraj Celje okolica), o katerem domnevajo, da je imel v Celeji svoj sedež. Časovno spada v prvo polovico VI. stol. Petdeset let kasneje pa se je že umaknil pred prodirajočimi Slovani v starodavno Italijo — morda skupno s poslednjimi Romani, ki so se umikali — »*episcopus quidam Johannes*«, neki škof po imenu Johannes, najbrž tudi iz Celeje. O napisu za škofa Gaudencija bi torej lahko dejali, da je poslednji glasnik umirajoče antike pri nas in hkrati že zna-nilec srednjega veka, poslednji kamen ro-

manstva, ki se je moralo kmalu nato umak-niti s te zemlje, da so jo poselile slovanske družine.

* Eno mesto iz antične literature pa naj vendar na-vedem. Vzeto je iz 60. pisma sv. Hijeronima (pisano l. 396), ki je bil doma z mejnega področja med Panonijo in Dal-macijo, iz krajev in iz hiše, kjer je bil celo še v tistem obdobju materni jezik ilirski (c. *Ruf. I.*). Njegov dom so Goti okoli 378 požgali.

»Srce mi zastaja, če premišljujem, kako gre danes vse po zlu. Dvajset in več let se že med Carigradom in Julij-skimi Alpami dan za dnem rimska kri preliva. Po Scitiji, Traciji, Macedoniji, Tesaliji, Dardaniji, Epiru, Dalmaciji in obeh Panonijah se klatijo, pustošijo in plenijo Got, Sarmat, Kvad, Alan, Huni, Vandali, Markomani. Koliko žena, koliko božjih devic iz uglednih in plemenitih rodbin je bilo tem zverinam za igračo! Skofe so odvajali v ujet-ništvu, morili duhovnike in klerike raznih stopenj, rušili cerkve, k oltarjem privezovali konje, izkopavali mučeniške ostanke.

Tuga in strah je povesod, povesod podoba le smrti.

(Verg. Aen. II 569)

Rimski svet se podira ... (Sv. Hijer. izbr. pisma I, ed. F. Lukman, Celje 1941).

Hijeronim je intuitivno že spoznaval propadanje stolet-nega rimskega reda.

KOPRSKI GLAVAR SLOVANOV

V AVSTRIJSKO-BENEŠKI VOJNI 1508—1516

SERGIJ VILFAN

Kmalu potem ko je bil zatrt upor Koprčanov proti beneškemu gospostvu, je beneški senat dne 31. marca 1549 imenoval Benečana Viljema Rosso za koprškega glavarja Slovanov.¹ Iz besedila tega sklepa sledi, da je bila funkcija sama že precej starejša, le da dotlej ni bila zaupana Benečanu, marveč očitno kakemu Koprčanu.² Odtlej pa se koprški glavar Slovanov večkrat pojavlja v virih, zlasti v koprskih statutih, in zdi se, da je ta funkcija prenehala šele tedaj, ko je propadla Markova republika.³

Koprški glavar Slovanov je ena izmed mnogih neznank slovenske zgodovine, neznank, ki jih bomo mogli razrešiti šele po mnogih podrobnih študijah. Iz koprskih statotov sicer izvemo, kako so glavarja postavljali oziroma volili,⁴ toda kakšen organ je bil, kakšne so bile njegove naloge in pomen, o tem je še prav malo znanega. Italijanska literatura se z njim iz očitnih razlogov kaj malo ukvarja in bi menda najrajši videla, da ga sploh ne bi bilo. Tako naletimo nekje na tolmačenja, da gre za glavarja v okraju Sv. Jurija Slovencev (S. Giorgio degli Schiavi) v Furlaniji.⁵ V slovenski literaturi⁶ več ali manj prevladuje mnenje, da gre za nekakega sodnika, ki je sodil v zadevah slovenskih kmetov v okolici Kopra. Kaj več pa — razen nekaterih zelo splošnih označb — tudi sami ne vemo.

Naloga, ki si jo tu postavljamo, je skromna. Po zapiskih beneškega kronista Marina Sanuta⁷, ki je zapisoval važnejše podatke iz beneške korespondence in posvetovanj beneških svetov v letih 1496 do 1533, hočemo ugotoviti, kakšna je bila vloga koprškega glavarja Slovanov v vojni med cesarjem Maksimilijanom in beneško republiko (1508 do 1516).

Podrobnejši opis vojnih dogodkov v slovenski Istri, ki so v zvezi z važnejšimi operacijami na drugih, glavnih bojiščih odločili o usodi teh slovenskih krajev za tri stoletja, si moramo pridržati za drugo priložnost, ker bi naš glavar Slovanov pri takem opisu le prevečkrat utonil v bojnem metežu in bi ga izgubili izpred oči. Žato ostanemo pri njem in omenjamo siceršnji potek borb v slovenski Istri le toliko, da razumemo njegovo delovanje.

Z modernimi pojmi o vojskovanju in vojaški obveznosti ne bi razumeli te vojne, pa tudi ne vloge glavarja Slovanov. Prestaviti se moramo v čas, ko je staro fevdalno vojsko z njeno težko konjenico v času »zadnjega viteza« Maksimilijana že skoraj na vsej črti izpodrival sistem najemnikov, po katerem so razni vladarji proti plačilu mezde nabrali pod svojimi zastavami najbolj pisane množice vseh mogočih narodnosti, da so se za sold pobijale med seboj.